

Др Јелена Ђ. Лопичић Јанчић*

ПРОФ. ДР АЛБЕРТ ВАЈС И НИРНБЕРШКИ ПРОЦЕС

Аутор представља рад проф. др Алберта Вајса, члана југословенске делегације пред Међународним војним судом у Нирнбергу у времену од 20. новембра 1945. до 1. октобра 1946. године. Вајс је тада био правни референт Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, и као стручњак за кривично право и полиглота, одређен је за члана југословенске делегације. Вајс је пратио суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу и сарађивао са савезничким тужиоцима приликом предаје наших докумената о извршеним немачким ратним злочинима у Југославији. О свом раду Вајс је послао Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Београду преко 200 извештаја, предлога, анализа, разних писама и дописа. У овом тексту су први пут у нашој литератури приказани део извештаја, предлога и анализа Вајса, на основу истраживања и проучавања његових радова који се налазе у Архиву Југославије и који су били потпуно непознати нашој научној, стручној и најширој јавности. Наведени извештаји су веома важни како с правног, тако и с политичког аспекта, за проучавање тока самог суђења пред Међународним војним судом у Нирнбергу, јер је Југославија била савезничка држава која је за време Другог светског рата претрпела огромне људске жртве и огромна разарања. Убрзо по повратку из Нирнберга 1947. године Вајс постаје професор на Правном факултету Универзитета у Београду.

Кључне речи: *Међународни војни суд у Нирнбергу. Ратни злочини. Извештаји Алберта Вајса. Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.*

Антихитлеровска коалиција је, још у току Другог светског рата, поставила као један од својих основних задатака кривично гоњење и кажњавање ратних злочинаца и извршилаца злочина против мира и човечности. То је пре свега садржавала Московска декларација од 30. октобра 1943. године, коју су потписали Стаљин, Рузвелт и

* Аутор је адвокат у Београду, Булевар Михаила Пупина 7, jelena.lopicic@vektor.net.

Черчил,¹ затим Кримска декларација од 11. фебруара 1945. године,² која такође повлачи нужност кажњавања нацистичких ратних злочинаца, као и Повеља Уједињених нација сачињена у Сан Франциску 25. маја – 26. јуна 1945. године, која је ступила на снагу 25. октобра 1945. године.

Најзначајнија за кривично гоњење и кажњавање ратних злочинаца и извршилаца злочина против мира и човечности је Московска декларација од 30. октобра 1943. године која садржи познату Декларацију о немачким зверствима. У њој се поред осталог наводи: „Приликом пристанка било на какво примирје са ма каквом владом која би се могла образовати у Немачкој, они немачки официри и војници, као и чланови нацистичке странке који су одговорни за зверства, покољ и погубљења или су добровољно у њима учествовали, биће враћени у земље у којима су извршена њихова одвратна недела, како би им се могло судити и казнити их по законима тих ослобођених земаља и слободних влада које буду у њима образоване. Саставиће се спискови са свим могућим појединоцима из свих тих земаља, узимајући нарочито у обзир окупиране делове Совјетског Савеза, Пољску, Чехословачку, Југославију и Грчку, укључујући ту и Крит и друга острва, Норвешку, Данску, Холандију, Белгију, Луксембург, Француску и Италију... Ова декларација не прејудицира случај немачких злочинаца, чији злочини нису везани за неко одређено место и који ће бити кажњени заједничком одлуком савезничких влада“.³

Суђење нацистичким ратним злочинцима одржано је у Нирнбергу од 20. новембра 1945. до 1. октобра 1946. године када је суд изрекао пресуду. Осуђене су нацистичке организације као злочиначке: Вођство нацистичке партије, Гестапо, СД, СС, Влада Рајха, Генералштаб и Врховна команда оружаних снага. Такође су осуђени највиши руководиоци наведених организација: Херман Геринг (*Hermann Goering*), Рудолф Хес (*Rudolf Hess*), Јоаким фон Рибентроп (*Joachim von Ribbentrop*), Вилхелм Кајтел (*Wilhelm Keitel*), Ернест Калтенбрунер (*Ernst Kaltenbrunner*), Ханс Фриче (*Hans Fritzsche*), Константин фон Нојрат (*Konstantin von Neurath*) Алфред Розенберг (*Alfred Rosenberg*), Ханс Франк (*Hans Frank*), Вилхелм Фрик (*Wilhelm Frick*), Јулијус Штрајхер (*Julius Streicher*), Валтер Функ (*Walter Funk*), Карл Дениц (*Karl Doenitz*), Ерих Редер (*Erich Raeder*), Балдур вон Ширах (*Baldur von Schirach*), Фриц Заукел (*Fritz Sauckel*), Алфред Јодл (*Alfred Jodl*), Мартин Борман (*Martin Bormann*), Атрур Сајс-Инкварт (*Arthur Seyss-*

¹ УН Збирка докумената 1941 1945, Београд 1948, 17 18; *Злочини против човечности и међународног права Нирнбершка пресуда и документи о геноциду*, Београд 1992, 33.

² УН Збирка докумената 1941 1945, 45.

³ УН Збирка докумената 1941 1945, 19 20.

Inquart), Алберт Шпер (*Albert Speer*), и Франц фон Папен (*Franz von Papen*).⁴ Савезници су за суђење изабрали Нирнберг из више разлога. Нирнберг се налазио у америчкој окупационој зони, у њему се налазила највећа судска сала која је остала неоштећена од стране савезничких бомбардовања и ратних дејстава, као и због симболике, јер је Нирнберг био место масовних манифестација и окупљања немачких нациста.

Генерална скупштина Уједињених нација Резолуцијом бр. 95 од 11. децембра 1946. године потврдила је начела Статута Нирнбершког суда и пресуде Нирнбершког суда као начела међународног права. Наведена одлука Генералне скупштине Уједињених нација је веома важна за даљи развој међународног кривичног права, а нарочито за материју ратних злочина.⁵

Влада Федеративне Народне Републике Југославије одредила је делегацију која је била при Међународном војном суду у Нирнбергу почев од 17. децембра 1945. године. У делегацији су се налазили проф. др Душан Недељковић,⁶ председник Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, као шеф делегације, проф. др Алберт Вајс, правни референт Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача⁷ и Михаило Олењин, преводилац за немачки језик. Недељковић је неколико пута био у Нирнбергу, где се само краће задржавао, док је Вајс био стално у Нирнбергу и присуствовао суђењу. У саставу делегације је била и једна дактилографкиња која је вршила и административне послове и један возач. Дописник ТАНЈУГ-а из Нирнберга, Миливој Ј. Суђић, додељен је на рад Југословенској делегацији 2. априла 1946. године.⁸ Књижевник Оскар Давичо (1909–1989) такође је пратио суд-

⁴ *Нирнбершка пресуда*, Београд 1948, 124–234; *Злочини против човечности и међународног права*, 57.

⁵ *Нирнбершка пресуда*, 237.

⁶ Др Душан Недељковић (1899–1984) био је професор Филозофског факултета у Београду, етнолог, филозофски писац, члан САНУ и МАНУ.

⁷ Др Алберт Вајс, рођен је 1905. у Земуну, умро 1964. године у Београду. Био је професор Правног факултета у Београду, председник Савеза јеврејских општина Југославије, резервни капетан. Гимназију је завршио у Земуну, Правни факултет у Загребу. Од 1934. до 1941. био је адвокат у Београду. За време Другог светског рата као резервни официр био је у немачком заробљеничком логору, где је био члан антифашистичког одбора. По ослобођењу био је начелник Државне комисије за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача, затим начелник Института за међународну политику и привреду у Београду. Од 1947. године постаје професор на Правном факултету у Универзитету Београду, где је предавао Општу историју државе и права. Објавио је више научних и стручних радова из међународног права и правне историје. Вид. више Милан Бартош, *Др Алберт Вајс (1905–1964)*, *Анали Правног факултета у Београду* 2/3/1964, 357–359.

⁸ Архив Југославије Фонд број 110, фасц. број 809–61.

ски процес и о томе обавештавао југословенску јавност. У иностраној⁹ и домаћој литератури¹⁰ постоји прилично обимна литература, књиге, монографије, систематски радови, зборници радова, чланци, прикази и осврти, који обрађују суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу.

Југословенска делегација се веома темељно припремила за учешће у раду Међународног војног суда у Нирнбергу, јер су постојали крупни државни, политички и правни разлози. Пре свега, Југославија је била члан атнифашистичке савезничке коалиције, у току Другог светског рата поднела је огромне људске и материјалне жртве, изгубила је 1.401.000 цивилног становништва, 305.000 бораца, рањеника и ратних заробљеника, стотине хиљада Југословена били су силом одведени на присилни рад у Немачку, где су многи изгубили живот или им је здравље тешко нарушено, а страдало је и 425.000 ратних инвалида. Ратна штета коју је фашистичка Немачка нанела Југославији износила је 46 милијарди и 684.000.000 америчких долара у вредности из 1938. године, коју је вредност усвојила Савезничка репарациона комисија у Паризу.¹¹

С обзиром на масовност, обим и незапамћену бруталност злочина који су извршили окупатори и њихови помагачи у Југославији, још за време рата основана је Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача одлуком АВНОЈ-а 30. новембра 1943. године у Јајцу. Задатак Државне комисије је био да проналази и утврђује чињенице о извршењу ратних злочина, што је касније послужило за проналажење и привођење извршилаца ратних злочина и њихових помагача. Државна комисија је прикупила преко 900.000

⁹ F. Biddle, „Le proces de Nurneberg“, *Revue Internationale de Droit Penal* 1/1948; J. Birkett, „International Legal Theories Involved at Nurnberg“, *International Affairs* 23/1947; Donnedieu de Vabres, „Le Proces de Nuremberg“, *Revue de Science Criminelle et de Penal Compare*, Avr. Juin, Jullet 1947; H. R. Jason, *The Nurnberg Case*, Oxford 1947; L. Oaksey, *The Nuremberg Trials and the Progres of International Law*, Birmingham 1947; T. Taylor, „The Nurnberg Trials“, *Columbia Law Review* 55/1955, 488-525; G. Wright, „The Law of the Nuremberg Trail“, *American Journal of International Law* 41/1947 и др

¹⁰ Алберт Вајс, „Рад Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1961, 387-400; Владан Василијевић, *Међународни кривични суд*, Београд 1968; Душан Недељковић, „Нирнбершки процес нов међународни кривични законик“, *Архив за правне и друштвене науке* 1 6/1946, 23; Милан Бартош, „Стварање међународног кривичног суда“, *Народна милиција* 11/1954, 1; Б. Јанковић, „Оснивање међународног кривичног суда“, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву* 1957, 47; Милан Марковић, „Нирнбершко суђење примена нових начела у међународном кривичном праву“, *Зборник Института за криминологику и социологику истраживања* 2/1973, 173; Момир Милојевић, „Обавеза кажњавања за међународна кривична дела“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право* 2/1969, 213 и др.

¹¹ Архив Југославије, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 6.

пријава о ратним злочинима и злочинцима, близу 550.000 записника о саслушању осумњичених, сведока, оштећених и породице настрадалих, затим записника о увиђајима на лицу места, о ископавању масовних и појединачних гробница, вештачењима и друго. Пронађено је преко 20.000 оригиналних докумената из непријатељских извора. Државна комисија је донела око 120.000 одлука којима је утврђено око 65.000 ратних злочинаца. Наведене одлуке су биле по правилу кратке и сажете, које представљају само *prima facie* доказе за даљи кривични поступак.¹²

Из напред наведеног прикупљеног материјала који је заиста био веома обиман, требало је да се направи избор доказног материјала који ће се доставити Међународном војном суду у Нирнбергу. Државна комисија је направила тај избор и 16. јануара 1946. године предала Извештај Југословенске државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Међународном војном суду у Нирнбергу на 139 страна. Предат је и још један допунски Извештај, који садржи и збирку од 160 пробраних докумената и један документарни филм.¹³

Анализирајући и разматрајући наведени *Извештај Југословенске државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача* Међународном војном суду у Нирнбергу, може се закључити да је, иако је написан на релативно малом броју страна, веома добро урађен, како с политичког, тако и с међународноправног аспекта. Један од главних приређивача и редактора овог извештаја је био др Алберт Вајс.

Одређивање Вајса за члана југословенске делегације при Међународном војном суду у Нирнбергу није било случајно. Др Вајс је био и делегат Владе ФНРЈ у Међусавезничком тужилаштву при Међународном војном суду у Нирнбергу. Није био у питању само његов патриотизам, који је исказан више пута, нарочито у најтежим условима у немачким концентрационим логорима, где је био веома активан члан Антифашистичког већа логораша и где му је претила опасност да као Јеврејин буде веома брзо и лако ликвидан од стране немачких логорских власти. Вајс је већ тада био познат као веома стручан и компетентан правник за разне гране права. Наиме, он је одмах после ослобођења био члан Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, где се за кратко време истакао као врстан познавалац материје кривичног права, међународног кривичног права, а нарочито питања ратних злочина. Поред наведе-

¹² А. Вајс, 387 398.

¹³ А. Вајс, 398. *Извештај Југословенске Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Међународном војном суду у Нирнбергу* публикован је под тим насловом у Београду 1947. године.

ног, био је веома добар познавалац и стручњак за историју државе и права, међународне односе, историју и развитак цивилизације, спољну политику, дипломатију, светску и југословенску књижевност и историју уметности.¹⁴

Вајс је био свестрано образован, надарен, начитан и надасве посвећен науци.¹⁵ Поред наведеног, био је полиглота, говорио је течно немачки, француски, енглески, руски, латински, мађарски и јеврејски језик, и пратио правну литературу на тим језицима. Нацистички Немачку и фашизам осетио је лично у страховитим нељудским условима у концентрационим логорима у Немачкој, где му је здравље било тешко нарушено од кога се није никада опоравио, и што му је касније скратило живот. Његову ужу и ширу породицу су Немци у Београду побили, као и скоро све Јевреје у Београду и у Србији.

Чим је био одређен за члана југословенске делегације пред Међународним војним судом у Нирнбергу, почео је убрзане припреме. Пре свега требало је из огромне грађе, доказног материјала, разних списа и документације, домаће и непријатељске, направити одабир који треба употребити на суду. Затим, било је потребно да се одреде личности нацистичке немачке војске, органа безбедности, полиције, окупаторских локалних органа, Гестапоа и других институција и организација који су вршили масовне и стравичне ратне злочине у окупираној Југославији. У питању су били документи и списи који су износили неколико десетина хиљада страница, као и бројне фотографије и снимљени филмски материјал које су сачинили немачки окупатори и њихови помагачи. Чињеница да је Вајс био члан Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача и да је раније у свом свакодневном раду скоро читаву сакупљену грађу и документацију прегледао, прочитао и проучио, било му је могуће да то уради релативно брзо и успешно. Непријатељску документацију, која је била највише на немачком

¹⁴ Наводимо само део радова Алберта Вајса: „Дунавска конференција у Београду“, *Архив за правне и друштвене науке* 3/1948, 439; „Нове Женевске конвенције за заштиту жртава рата“, *Међународни проблеми* 4/1950, 100; „Проблеми међународног кривичног правосуђа“, *Међународна политика* 4/1952, 15; „Три године државе Израел (одломак из студије)“, *Међународни проблеми* 5/1951,51; „Рад Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача“, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1961, 387; *Опита историја државе и права* (са Љубицом Кандић), Београд 1962; *Поводом Ајхмановог процеса*, Београд 1965. Низ радова му је посвећен у зборнику *Споменица Алберта Вајса*, Београд 1965.

¹⁵ Као илустрације свестране образованости наводимо сјајан систематски рад Алберт Вајс, *Развитак цивилизације*, Београд 1965, који до данашњих дана није из губио на својој актуелности и који је незаобилазан рад за проучавање проблематике развитка светске цивилизације од најстаријих времена па све до XX века. На њему су се деценијама обучавале генерације студента, постдипломаца и докторанада широм тадашње Југославије.

језику, као и савезничку документацију, која је била на енглеском, руском и француском језику, читао је сам без превода и проблема, јер је те језике одлично говорио и на њима писао.

Током свог боравка у Нирнбергу Вајс је слао велики број извештаја др Душану Недељковићу, председнику Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, о свом раду као и о раду Међународног војног суда у Нирнбергу Наведени извештаји и друга преписка коју је слао Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Београду налази се сачувана у Архиву Југославије у Београду.¹⁶

Поменути Вајсови извештаји су веома значајни из више разлога. Прво, у њима се даје детаљан и исцрпан извештај о раду Међународног војног суда у Нирнбергу. Пре свега, ту су извештаји о предходном поступку суда, као и предходном поступку и истрагама које је водило тужилаштво. Затим, у извештајима се обавештава шта је југословенска делегација радила, односно које је све доказе и документе подносила суду. Посебно постоје извештаји о сарадњи са савезничким тужиоцима везаним за масовне и стравичне ратне злочине које је извршила немачка окупациона војска, полиција и друге нацистичке организације над цивилним становништвом, ратним заробљеницима, рањеницима и болесницима као и о огромним ратним разарањима, уништавању и пљачки државне и приватне имовине. Значајно је да се на основу ових извештаја обавештавала Југословенска влада и да читав рад Југословенске делегације (практично, то је био само Вајс) оцењен позитивно и никада није постојала ниједна примедба на њихов рад. Иначе, рад југословенске делегације у Нирнбергу је био скопчан с многим тешкоћама, пре свега материјалне природе, јер је Југославија тек била изашла из рата потпуно опустошена и разорена и није имала скоро никаквих финансијских могућности да обезбеди рад делегације.

Извештаји и рад А. Вајса до сада нису били предмет проучавања у нашој науци и литератури, иако се ради о веома значајној делатности. Један од првих Вајсових извештаја од 27. јануара 1946. године који је упућен генераллајтнанту Р. А. Руденку, Главном тужиоцу СССР при Међународном војном суду у Нирнбергу, односи се на рад Суда и пре свега на његову праксу. Указује се да Суд у „извесним случајевима обраћа нарочито пажњу извесним процедуралним формалностима, нарочито у погледу форме докумената“. Наводи да документа које Југославија подноси не испуњавају увек те формалне захтеве, јер су многи од тих докумената заплењени су у току саме оружане борбе. Многи записници састављени су такође за време борбе или непосредно иза борбене линије. Вајс даље даје објашњење

¹⁶ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809.

и разлоге за мањкавост наших документата, наводећи да је у питању огроман губитак интелектуалних кадрова и потешкоће у стварању нових, непостојање техничких могућности, а ни довољно времена да се постигне формалност и прецизност. Но и поред тих наведених недостатака сматра да суштина наших документа таква да не може бити приговора на њихову веродостојност, јер се садржајној тачности и објективности посвећује сва потребна пажња.¹⁷

У истом писму совјетском тужиоцу, Вајс наводи своја запажања и објашњења везана за дотадашњи ток судског поступка, који се односи на сведоке. Суд придаје велики значај да ли су сведоци чији се писмени искази износе пред Судом заклели или не. Вајс даје сасвим прихватљива објашњења, наводећи да по нашем законодавству и досадашњој судској пракси заклињање сведока не може да се обавља ни у фази извиђаја ни у фази истраге, и да нико други не може сведоке заклињати, изузев самог суда и то једино на главном претресу. Зато записници које Југославија подноси о саслушању сведока ни у једном случају не садрже констатације о заклињању сведока, али сваки сведок пре саслушања се опомиње на истинитост исказа и на дужност полагања заклетве. Указује да је према тадашњем законодавству таква форма потврда за веродостојност исказа, те окривљени и осумњичени ни у којем случају не бивају заклетви.¹⁸

Поред редовних извештаја и разних писама, дописа и друге кореспонденције, Вајс је посебно слао Подсетнике, у којима је наводио своја запажања у вези с радом Међународног војог суда у Нирнбергу.

Тако у Подсетнику бр. 1 за Београд од 14. марта 1946. године наводи да се у затвору у Нирнбергу налазе неколико значајних војних и политичких личности: генерал Едмунд вон Глајсе-Хорстенау (*Edmund von Glaise-Horstenau*), Ернст Бохле (*Ernst Bohle*), бивши шеф организације Немаца у иностранству, др Фриедрих Рајнер (*Dr. Friedrich Rainer*), бивши гаулајтер Корушке, др Зигфрид Убрајтер (*Dr. Siegfried Uberreiter*) бивши шеф цивилне управе и гаулајтер у Доњој Штајерској и Херман Нојбахер (*Hermann Neubacher*), бивши нацистички министар за Југоисток са седиштем у Београду. Истиче да наведена лица долазе у обзир да буду сведоци или можда да буду оптужени. Постоји могућност да та лица буду саслушана у истражном поступку ван процеса који је у току.¹⁹

У Подсетнику бр. 2. од 14. марта 1946. године каже да за оптужене Геринга, Рибентропа, Кајтела, Росенберга, Шахта, Папена, Нојратха и Јодла треба хитно у Београду припремити питања која ће

¹⁷ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 8.

¹⁸ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 8.

¹⁹ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 24.

се доставити совјетским тужиоцима и употребити пред судом. Предлаже да за питања треба предходно консултовати Јавно тужилаштво, Министарство иностраних послова и Главни генералштаб. Постоји могућност да се наведена лица саслушају ван главног претреса, за питања која су за нас интересантна.²⁰

Питање јерусалимског великог муфтије Ел Хусеинија²¹ о којем др Вајс обавештава у свом Подсетнику бр. 5. од 15. марта 1946. године, наводи да је Југословенска делегација у Нирнбергу неколико пута упитана о предмету великог муфтије Ел Хусеинија од стране америчких тужилаца и представника разних енглеских установа. Из наведених разговора произилази да Енглеска не жели да кривично гони великог муфтију, јер га желе искористити у политичке сврхе на Блиском истоку и међу муслиманским светом, јер он још увек представља ауторитет. Указује да америчка страна и јеврејске установе изгледа желе кривични прогон великог муфтије и да ће покренути поступак пред Међународном комисијом, те ради тога желе нашу сарадњу.²²

Вајс обавештава у своја два извештаја Н/36 и Н/37 од 31. марта 1946. године о будућим суђењима пред Међународним војним судом у Нирнбергу. Сазнао је да се увелико врше припреме за будућа суђења пред Међународним војним судом у Нирнбергу. Прва замисао је била да се сачека да се оконча ово суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу, па да се настави са новим суђењима. Међутим, ово суђење је трајало много дуже него што је ма ко могао предвидети, па је одлучено да се с осталим суђењима отпочне не чекајући окончање овог и чим доказни материјали буду спремни. Америчка делегација је већ предузела доста опсежне мере за реализацију ових суђења. Предвиђа се да ће највероватније бити прво суђење немачким индустријалцима и банкарима на челу са Крупом (*Krupp*) млађим за учешће у планској завери, припремању агресије и привредне пљачке, као и у подржавању ратних злочина против човечности, искоришћавању робовског рада и друго. Још увек се не знају детаљи самог поступка у погледу састава судског већа и тужилаца четири велике силе. Др Вајс сугерише да се код нас припреми доказни материјал који би се проследио тужиоцима, јер су ови ратни злочини вршени масовно и у Југославији.²³

Иако су вршене опсежне припреме да Међународни војни суд у Нирнбергу настави серију суђења и другим најважнијим немач-

²⁰ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809–24.

²¹ Детаљније о јерусалимском муфтији Ел Хусеину вид. Жени Лебл, *Јерусалимски муфтија*, Београд 1993.

²² Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809–28 и 809–44.

²³ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809–45.

ким ратним злочинцима, о чему је постојала сагласност америчке и совјетске делегације, с тим да се поред Нирнберга спомињао Берлин као седиште суда,²⁴ до наставка таквог суђења није дошло. Који су разлози да се пред Међународним војним судом у Нирнбергу не наставе суђења није у доста обимној литератури и Међународном војном суду у Нирнбергу наведено. Вероватно се сматрало да је довољно једно суђење највишим немачким ратним злочинцима, а да осталим се може судити и на нижем нивоу у окупационим савезничким зонама у Немачкој. У том смислу Вајс извештава да су пред војним савезничким судовима у Немачкој отпочела суђења немачким ратним злочинцима, као и да су пред немачким судовима почела суђења уколико се ради о злочинима који су извршени против немачких држављана у самој Немачкој од стране немачких држављана.²⁵

Као што је наведено, Вајс је одржавао интензивне контакте с делегацијама савезничких тужилаца, којима је не само предавао наша документа и друге доказе, него је с њима дискутовао и расправљао и о многим правним и чињеничним питањима о ратним злочинима које су немачки окупатори и њихови помагачи извршили у Југославији. Поред тога, прегледао је на стотине докумената које су му они ставили на увид, па је извршио одабир копија које је послао у Југославију као значајне доказе о тим ратним злочинима.²⁶

У Нирнбергу је 18. маја 1946. године одржан први послератни међународни састанак кривичара савезничких држава. Организатори су били Донедије де Вабрес (*Donnedieu de Vabres*) и Р. Фалко (*R. Falco*), француске судије Међународног војног суда у Нирнбергу. Поред позива који је упућен А. Вајсу, позив је био упућен и др Томи Живановићу, познатом професору кривичног права на Правном факултету у Београду.²⁷ Међутим, Живановић услед болести и исцрпљености није био у стању да присуствује овом састанку. Иако сам састанак није донео неке значајне закључке, ипак је то био почетак једне сарадње кривичара савезничких држава, које ће касније постати значајна међународна организација у области кривичног права.²⁸

У писму др Алешу Беблеру, помоћнику министра иностраних послова Југославије од 30. јула 1946. године, Вајс обавештава о

²⁴ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 83 84 85.

²⁵ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 807 46.

²⁶ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 96 97, 809 120, 809 121, 809 122.

²⁷ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 75. Овај позив проф. Томи Живановићу представља признање не саму њену лично него и Правном факултету у Београду. До сада се није знало за овај позив.

²⁸ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 127.

појму геноцида који се тада први пут употребио пред Међународним војним судом у Нирнбергу. Главни тужиоци Совјетског Савеза, САД, Велике Британије и Француске су појам геноцида унели као засебно кривично дело и нарочиту инкриминацију, и то у трећем одељку оптужнице, поглавље VIII став А страница 12. оригинала, онако како је предложио проф. Лемкин.²⁹

Затим, 25. јуна 1946. године чехословачка и југословенска делегација су поднели Комитету главних тужилаца заједнички предлог да се дело геноцида унесе и у завршне пледоаје Главних тужилаца, а потом и у саму пресуду. У завршним пледоајима Главних тужилаца, која су одржана од 26. до 30. јула 1946. године, употребљен је и назив геноцида, као посебна инкриминација при основној оптужници. Иначе, појам геноцида употребљен је више пута од стране тужилаштва и одбране. Такође ће појам геноцида бити употребљен и у завршним пледоајима против оптужених организација.³⁰

На завршетку суђења пред Међународним војним судом у Нирнбергу југословенска делегација, у којој су тада били и Душан Недељковић и Алберт Вајс, извештавају Председништво владе ФНРЈ 19. новембра 1946. године о новим процесима против ратних злочинаца.³¹ Централно питање је било да ли да се настављају суђења немачким ратним злочинцима пред Међународним војним судом или да им се суди пред појединим војним судовима у окупационим зонама савезника. Савезници су сматрали да суђење пред Међународним војним судом скопчано с великим техничким тешкоћама (разлике у законодавству, више језика, смештај огромног броја особља, итд.), да траје несразмерно дуго и да изискује веома велика финансијска средства. Преовладало је мишљење да се пред Међународним војним судом одржи највише један процес, и то неколицини водећих немачких индустријалаца и банкара. Ипак, ово питање до последњег дана није дефинитивно решено. Совјетска делегација је навела да ће Совјетска влада накнадно донети коначну одлуку, када буде темељно проучила резултате нирнбершког процеса. Француско тужилаштво је навело да би требало да се одржи још један међународни процес и то против неколицине немачких индустријалаца. Став британског Главног тужилаштва је подељен, као и став америчког. Дотадашњи главни амерички тужилац Џексон сматрао је да би суђења требало одржати у окупационим зонама, док нови главни тужилац САД за целу окупациону зону у Немачкој генерал Тејлор (*Taylor*) сматра да

²⁹ Појам геноцида је први употребио и објавио пољски Јеврејин Рапхаел Лемкин 1944. године, у својој књизи о масовним злочиним немачких нациста, а који је Резолуцијом УН бр. 96 од 11. децембра 1946. проглашен за међународно кривично дело, да би касније постао општеприхваћен у читавом свету.

³⁰ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809–214.

³¹ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809–249.

треба одржати бар још један међународни процес.³² Затим се у наведеном извешају наводи да су Американци у својој окупационој зони, нарочито у Нирнбергу и другим градовима, већ одржали неколико суђења.

Завршетком суђења пред Међународним војним судом у Нирнбергу, завршен је и задатак и мандат југословенске делегације. Пошто су настављена суђења у америчкој окупационој зони, америчко тужилаштво је од наше делегације тражило доказни материјал. Како није било решено питања даљег опстанка југословенске делегације у Нирнбергу, тај материјал није достављан. Закључак југословенске делегације је да би требало у Нирнбергу да остане стална делегација ради достављања доказног материјала и праћења тих суђења јер је у интересу Југославије да се обелодане сви ратни злочини које је Немачка извршила према Југославији.³³

Стицајем околности, нашој научној, стручној и најширој јавности је до сада било само познато да је Вајс био југословенски представник на суђењу пред Међународним војним судом у Нирнбергу. Његов рад, његови извештаји, кореспонденција, контакти са савезничким тужилаштвима, правним и другим експертима, сведоцима, новинарима и истраживање по огромној документацији која је била достављена тужилаштвима и суду из свих окупираних држава Европе, практично је био непознат и неоправдано заборављен. Вајс је највећи део времена радио сам, а само повремено су из Југославије долазили Душан Недељковић, Председник државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, као и још неколико лица која су била ангажована као испомоћ и само су се краће време тамо задржавали. Разматрајући и анализирајући рад Алберта Вајса на суђењу пред Међународним војним судом у Нирнбергу, може се са сигурношћу констатовати да, иако је посао обављао под тешким условима, практично сам, да га је изванредно обавио, с обзиром на своју стручност не само у праву, него и политичкој вештини. Својим великим правним знањем и искуством, као и знањем више страних језика, био је у могућности не само да прати суђење, него и да равноправно, с лакоћом учествује са свим савезничким тужиоцима, судијама, експертима и другим одговорним личностима у дискусијама, расправама и разговорима како о правним тако и свим осталим питањима који су се тицала Југославије. Правном факултету Универзитета у Београду треба да буде велика част што је у свом саставу имао таквог правног стручњака, патриоту, антифашисту и веома популарног професора.

³² Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 250.

³³ Архив Југославије у Београду, Фонд бр. 110, фасц. бр. 809 253 256.

Dr. Jelena Lopičić Jančić

Attorney at Law, Belgrade

PROFESSOR ALBERT WEISS AND THE NUREMBERG TRIALS

Summary

This article deals with engagement of Professor Dr. Albert Weiss, who was member of the Yugoslav Delegation at the International Military Tribunal at Nuremberg, Germany in the period from November 20, 1945 until October 1, 1946. At that time he was legal officer of the State Commission for Investigating the Crimes of the Occupying Forces and their Collaborators. As an expert in Criminal Law and a multilingual person he was appointed as a member of the Yugoslav Delegation. He followed the trial before the International Military Tribunal at Nuremberg, cooperated with the Allied Prosecutors at handing over documents about German war crimes performed in Yugoslavia. He sent to the State Commission for Investigating the Crimes of the Occupying Forces and their Collaborators in Belgrade over 200 reports, proposals, analysis, various letters and memos analyzed here, some of them for the first time in the literature. They are deposited in the Archives of Yugoslavia, and were completely unknown to the academic and public in general. These reports are very important both from legal and political point of view for acquiring better insight in the course of the trial before International Military Tribunal at Nuremberg. After his successful work done in Nuremberg, Albert Weiss became a professor at the University of Belgrade Law Faculty in 1947 and stayed there until his death in 1964, teaching Legal History.

Key words: *International Military Tribunal at Nuremberg. – War Crimes. – Reports of Albert Vajs. – State Commission of Investigating the Crimes of the Occupying Forces and their Collaborators.*